

МАЗІЙЧУК В. А.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правоохоронної
та антикорупційної діяльності
(Навчально-науковий інститут права
імені князя Володимира Великого
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія
управління персоналом»)

УДК 343.352:343.85(477)
DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.4.84>

СУБ'ЄКТИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В СУДОВИХ ОРГАНАХ УКРАЇНИ

У статті на підставі доктринальних джерел, аналізу законодавчої бази, матеріалів слідчої та судової практики розкриваються повноваження структурних одиниць в системі суб'єктів запобігання та протидії корупції в судових органах. Вказується, що до діючої системи суб'єктів запобігання та протидії корупції в судових органах входить значна кількість суб'єктів як державної, так і недержавної форми управління, які беруть безпосередню участь у цьому процесі. Їх діяльність покликана відповідати цілеспрямованій державній антикорупційній політиці, і потребує координації, яка сьогодні відсутня. На підставі аналізу положень чинного законодавства, а також сучасних доктринальних підходів класифікацію суб'єктів антикорупційного забезпечення, за критеріями належності, характером й обсягом повноважень здійснено на двох стратегічних рівнях: 1) загальний (макростратегічний) рівень – суб'єкти (Президент України, Національна рада з питань антикорупційної політики, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України та ін.), які відповідають за формування та реалізацію антикорупційної політики; 2) тактичний (мікростратегічний) рівень – об'єднує цільових суб'єктів реалізації заходів спрямованих на запобігання та протидію корупції в судових органах (НАЗК, Вища рада правосуддя, Вища кваліфікаційна комісія суддів, САП, НАБУ, СБУ, АРМА та ін.).

Порівняльний аналіз повноважень кожного із суб'єктів запобігання та протидії корупції в судових органах, засвідчує про розосередженість громіздкої мережі суб'єктів запобігання та протидії корупції в судових органах по різних відомствам, і відсутність належної взаємодії між ними, а напрям роботи окремих структурних одиниць нормативно не визначений, містить недоліки, прогалини та протиріччя, а також переплітається в своїй компетенції одна з іншою, що дає можливість говорити про наявність проблеми дублювання повноважень та невизначеності функціоналу.

Ключові слова: система, суб'єкти, взаємодія, запобігання, протидія, корупція, суд, правоохоронні органи, кримінальне провадження, досудове розслідування.

Maziichuk V. A. Subjects of preventing and combating corruption in the judicial bodies of Ukraine

The article, based on doctrinal sources, analysis of the legislative framework, materials of investigative and judicial practice, reveals the powers of structural units in the system of subjects for preventing and combating corruption in the judiciary. It is indicated that the current system of entities preventing and combating corruption

in the judiciary includes a significant number of subjects of both state and non-state forms of management who are directly involved in this process. Their activities are designed to comply with a targeted state anti-corruption policy, and require coordination, which is now absent. Based on the analysis of the provisions of the current legislation, as well as modern doctrinal approaches, the classification of subjects of anti-corruption support, according to the criteria of belonging, nature and scope of authority, was carried out at two strategic levels: 1) general (macro-strategic) level - subjects (President of Ukraine, National Council on Anti-Corruption Policy, Verkhovna Rada of Ukraine, Cabinet of Ministers of Ukraine, etc.), which are responsible for the formation and implementation of anti-corruption policy; 2) tactical (micro-strategic) level - unites the target subjects of the implementation of measures aimed at preventing and combating corruption in the judiciary (NACP, High Council of Justice, High Qualification Commission of Judges, SAP, NABU, SBU, ARMA, etc.).

Comparative analysis of the powers of each of the entities preventing and combating corruption in the judiciary, certifies the dispersion of a cumbersome network of entities preventing and combating corruption in the judiciary in different departments, and the lack of proper interaction between them, and the direction of work of individual structural units is not defined by the standard, contains shortcomings, gaps and contradictions, and is intertwined in its competence with each other, which makes it possible to talk about the problem of duplication of powers and uncertainty of functionality.

Key words: *system, subjects, interaction, prevention, counteraction, corruption, court, law enforcement agencies, criminal proceedings, pre-trial investigation.*

Виклад основного матеріалу. Суб'єкти запобігання та протидії корупції в судових органах формують систему, яка об'єднана спільною метою в функціональному та організаційному аспектах. Ця система є складною, оскільки групи суб'єктів утворюють відносно самостійні формування. Кожне з них є підсистемою більшої ланки і, водночас, складається зі своїх підсистем, що зумовлено багатогранністю поставлених завдань. Відповідно до сфер діяльності та функціональних обов'язків, усю сукупність суб'єктів запобігання та протидії корупції в судових органах України можна поділити на два рівні:

I. Загальний (макростратегічний) рівень – включає суб'єктів, відповідальних за формування та реалізацію державної антикорупційної політики в цілому, а також щодо запобігання корупційним кримінальним правопорушенням, зокрема (Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України тощо).

Президент України, Верховна Рада України та Кабінет Міністрів України віднесені до загальних суб'єктів запобігання та протидії корупції в судових органах, оскільки вони наділені повноваженнями щодо формування державної антикорупційної політики, визначення її основних напрямків та загальної стратегії розвитку.

Відповідно до ст. 128 Конституції України, призначення на посаду судді здійснюється Президентом України за поданням Вищої ради правосуддя в порядку, встановленому законом [6]. Глава держави, як гарант додержання Конституції України, прав і свобод людини та громадянина, повинен забезпечувати їх дотримання і захист, у тому числі засобами запобігання злочинності. Певною мірою відповідні повноваження виконувалися, зокрема, глава держави неодноразово затверджував Комплексну програму боротьби зі злочинністю (1999, 2001, 2005 рр.). Впроваджувались й інші концептуальні та стратегічні документи з питань протидії деяким виявам злочинності, зокрема корупційній [18]. Проте, однією із суттєвих прогалин залишається недостатній контроль за виконанням указів та розпоряджень Президента України, а також відсутність належної відповідальності тих, хто допускає їх невиконання.

Верховна Рада України визначає основоположні правила поведінки, обов'язкові для виконання всіма суб'єктами, незалежно від їх правового статусу. Її повноваження включають прийняття законів, контроль за виконанням бюджету, визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного розвитку тощо [3; 6].

Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади, відповідальним перед Президентом України і Верховною Радою України, підконтрольним і підзвітним Верховній Раді, що керується у своїй діяльності Конституцією, законами України, указами Президента України та постановами Верховної Ради України [11].

II. Тактичний (мікростратегічний) рівень – об'єднує цільових суб'єктів з реалізації заходів, спрямованих на запобігання та протидію корупції в судових органах.

Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізацію державної антикорупційної політики (Закону України «Про запобігання корупції» [14]).

Основними функціями Національного агентства є аналіз ситуації з корупцією в Україні, розроблення Антикорупційної стратегії та державної програми з її реалізації, моніторинг їх виконання, виявлення корупційних норм у законодавстві та проектах актів, контроль за дотриманням правил етичної поведінки, законодавства щодо запобігання конфлікту інтересів у діяльності публічних службовців, координація й надання методичної допомоги державним органам та органам місцевого самоврядування у виявленні й усуненні корупціогенних ризиків у їх діяльності, погодження та контроль виконання антикорупційних програм у цих органах, контроль та перевірка декларацій публічних службовців (е-декларацій), проведення моніторингу способу їх життя, ведення Єдиного державного реєстру таких декларацій, державний контроль за дотриманням обмежень щодо фінансування політичних партій, законним і цільовим використанням партіями виділених з державного бюджету коштів, своєчасністю подання партіями відповідних звітів та достовірністю включених до них відомостей, затвердження розподілу виділених із державного бюджету коштів на фінансування статутної діяльності політичних партій, співпраця з викривачами корупції, їх правовий та інший захист [9; 19, с. 204].

На спеціальному рівні суб'єктів запобігання та протидії корупції в судових органах України, цьому центральному органу виконавчої влади відведено роль превентивної антикорупційної інституції, відповідальної за формування та моніторинг реалізації антикорупційної політики, врегулювання конфлікту інтересів, здійснення фінансового контролю за майновим станом службовців та моніторингу їхнього способу життя, а також здійснення інших превентивних антикорупційних механізмів, у тому числі забезпечення ведення Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення [5, с. 5].

Уповноважені підрозділи (уповноважені особи) з питань запобігання та виявлення корупції утворюються (визначаються) в: апаратах Верховного Суду, Вищого антикорупційного суду, Конституційного Суду України, секретаріатах Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України [14].

Основними завданнями уповноважених підрозділів (уповноваженої особи) є розроблення, організація та контроль за проведенням заходів щодо запобігання корупційним правопорушенням та правопорушенням, пов'язаним з корупцією, організація роботи з оцінки корупційних ризиків у діяльності відповідного органу, підготовка заходів щодо їх усунення, надання методичної та консультаційної допомоги з питань додержання законодавства щодо запобігання корупції, здійснення заходів з виявлення конфлікту інтересів, сприяння його врегулюванню, інформування керівника відповідного органу та Національного агентства про виявлення конфлікту інтересів та заходи, вжиті для його врегулювання, перевірка факту подання суб'єктами декларування декларацій та повідомлення Національного агентства про випадки неподання чи несвоечасного подання таких декларацій, здійснення контролю за

дотриманням антикорупційного законодавства, забезпечення захисту працівників, які повідомили про порушення вимог цього Закону, від застосування негативних заходів впливу з боку керівника або роботодавця, інформування керівника відповідного органу, Національного агентства або інших спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції про факти порушення законодавства у сфері запобігання і протидії корупції [14].

З аналізу наведених законодавчих приписів постає питання, як керівник уповноваженого підрозділу (уповноважена особа) може здійснювати контроль за проведенням заходів щодо запобігання та протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним з корупцією, щодо керівника відповідного державного органу або органу місцевого самоврядування, якщо він йому підзвітний і підконтрольний. Це є прямим порушенням заборони щодо недопущення реального чи потенційного конфлікту інтересів [10, с. 167].

У 2015 році було створено Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів. Для виконання покладених завдань АРМА наділене широким спектром повноважень, до основних з яких належать: витребування та одержання в установленому законом порядку від державних органів, органів місцевого самоврядування інформації, необхідної для виконання його обов'язків; доступ до Єдиного реєстру досудових розслідувань, автоматизованих інформаційних і довідкових систем, реєстрів та банків даних; укладання міжвідомчих міжнародних угод про співробітництво з органами іноземних держав, звернення до суду з позовами щодо визнання незаконними нормативно-правових актів, приймання рішень, що належать до його компетенції, ініціювання проведення службового розслідування, здійснення інших повноважень, передбачених законодавством [15].

Серед всіх суб'єктів, які здійснюють заходи щодо запобігання та протидії корупції в судових органах, варто виокремити викривачів та правоохоронні органи.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції», викривач – це фізична особа, яка повідомила про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, якщо така інформація стала їй відома у зв'язку з її трудовою, професійною, громадською, науковою діяльністю, проходженням служби чи навчання [14].

Викривачі можуть реалізувати своє право щодо повідомлення про можливі факти пов'язаних із корупцією правопорушень в судових органах через внутрішні, зовнішні та регулярні канали повідомлення. Згідно із Законом України «Про запобігання корупції» [14], такі суб'єкти використовують: 1) внутрішні канали повідомлення – способи захищеного (зокрема анонімного) повідомлення інформації викривачем керівнику або уповноваженому підрозділу (особі) органу, юридичної особи, у яких викривач працює, проходить службу чи навчання або на замовлення яких виконує роботу, а так само до органу вищого рівня, уповноважена особа якого здійснює контроль за дотриманням антикорупційного законодавства на підвідомчих підприємствах, в установах та організаціях; 2) зовнішні канали повідомлення – шляхи повідомлення інформації викривачем через фізичних чи юридичних осіб, зокрема через медіа, журналістів, громадські об'єднання, професійні спілки та ін.; 3) регулярні канали повідомлення – способи захищеного (зокрема анонімного) повідомлення інформації викривачем органам прокуратури, поліції, НАБУ, ДБР, НАЗК [14].

Висновки «Transparency International Україна» свідчать, що для ефективної роботи викривачів корупції в Україні необхідно створити безпечні канали для розкриття інформації, поширити захист викривачів на розкриття інформації про корупцію, реформувати судову та правоохоронну системи, створити політично незалежний орган для розслідування повідомлень викривачів, розробити реальні захисні механізми в законодавстві [2, с. 227].

САП входить до системи прокуратури України як окремий її елемент. Основними напрямками діяльності САП є здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, підтримання державного обвинувачення, представництво інтересів держави в суді у випадках, пов'язаних із корупційними правопорушеннями [8, с. 175; 17].

НАБУ та його працівникам для виконання покладених на них обов'язків надається право здійснювати оперативно-розшукові заходи, витребувати інформацію, залучати кваліфікованих спеціалістів, здійснювати співробітництво з фізичними особами, зберігати, носити та застосовувати вогнепальну зброю, бути представником інтересів держави під час розгляду у закордонних юрисдикційних органах справ про розшук, арешт, конфіскацію та повернення в Україну відповідного майна [1, с. 47; 4, с. 157–158; 16; 22, с. 327–328; 16].

Вищий антикорупційний суд розглядає виключно справи топ-корупціонерів, які розслідує НАБУ [12]. Діяльність цього органу регулюється відповідним Законом, який визначає засади організації та діяльності, спеціальні вимоги до суддів цього суду та гарантії їх діяльності.

З початком військової агресії РФ проти України, запровадженням правового режиму воєнного стану, значна кількість завдань була відведена СБУ, яка є державним органом спеціального призначення з правоохоронними функціями. СБУ визначена спеціально уповноваженим державним органом у сфері забезпечення охорони державної таємниці, інституцією з підрозділами по боротьбі з корупцією та ОЗ, головним органом у загальнодержавній системі боротьби з терористичною діяльністю.

СБУ також бере участь у забезпеченні державної безпеки, захисті державного кордону України, забезпеченні безпеки осіб, котрі беруть участь у кримінальному судочинстві, державному захисті співробітників суду і правоохоронних органів, участі в державній охороні вищих посадових осіб та органів державної влади, провадженні та реалізації ефективної безпекової політики.

Міжнародні організації, що надають Україні допомогу в проведенні антикорупційної реформи, контролюють виконання міжнародних зобов'язань у сфері запобігання та протидії корупції, опікуються імплементацією міжнародних антикорупційних стандартів і кращих практик щодо боротьби з корупцією в публічній і приватній сфері, включають Групу держав ради Європи проти корупції (GRECO), Організацію економічного співробітництва та розвитку, антикорупційну мережу Організації економічної співпраці й розвитку (OECD), Європейське бюро по боротьбі із шахрайством (OLAF), Американську торговельну палату в Україні (ACC), Консультативну місію ЄС в Україні, Місію ЄС по прикордонній допомозі Молдові і Україні (EUBAM), Антикорупційну ініціативу ЄС в Україні (EUACI) тощо [1, с. 66].

Громадські організації є ефективним інструментом взаємодії й конструктивного діалогу між громадськістю та органами державної влади та місцевого самоврядування, але їх реальна ефективність та можливості впливу на владу обмежені через загальні умови функціонування інститутів громадянського суспільства в Україні та певні фактори, такі як обмеження доступу до інформації, відсутність законодавчого механізму реагування влади на інформацію громадських організацій про корупцію, спроби контролю над громадськими організаціями [20, с. 68].

Для посилення ролі громадських організацій в антикорупційній діяльності необхідно їх кількісно і якісно розширити, вдосконалити комунікацію, пошук та застосовувати нові технології контролю, покращити спільні заходи. Взаємодія органів державної влади, спеціально уповноважених державних органів у сфері протидії корупції й громадських організацій є запорукою досягнення мети [2, с. 234].

Висновки. Здійснення заходів запобігання та протидії корупції в судових органах України – це взаємоузгоджена та нормативно визначена діяльність державних, громадських, правоохоронних та інших контролюючих органів щодо комплексу дій, спрямованих на виявлення потенційних корупційних ризиків, конфлікту інтересів, криміногенних чинників, корупційних та пов'язаних із корупцією кримінальних правопорушень й притягнення винних осіб до відповідальності. Основними суб'єктами, які формують та визначають засади антикорупційної політики держави, є Верховна Рада України, Президент України, Рада національної безпеки і оборони України, Національна рада з питань антикорупційної політики, Кабінет Міністрів України. Суб'єктами безпосередньої реалізації заходів запобігання та

протидії корупції в судових органах є державні органи, які здійснюють координацію діяльності щодо запобігання та протидії корупційним кримінальним правопорушенням та правоохоронну функцію, а також медіа та міжнародні й вітчизняні громадські організації антикорупційної спрямованості

Список використаних джерел:

1. Антикорупційний менеджмент: підручник. Київ, 2020. 680 с.
2. Бондаренко О. С. Концепція кримінально-правової протидії корупції : монографія. Суми, 2021. 472 с.
3. Гошовська В. А., Пашко Л. А. Парламентаризм в Україні. Державно-управлінські механізми реалізації функцій законодавчої влади : навч.-метод. матеріали. Київ : НАДУ, 2013. 48 с.
4. Запобігання корупції : підручник / Б. М. Головкін, В. Ф. Оболенцев, М. В. Романов та ін.; за заг. ред. Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2019. 296 с.
5. Звіт про діяльність Національного агентства з питань запобігання корупції за 2018 рік. 54 с. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2019/04/Zvit2018-1.pdf>
6. Конституція України: Основний Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/print>
7. Лазоренко С. Ж., Бабенко К. А. Базові принципи та елементи антикорупційної політики. URL: <http://kaas.gov.ua/lawlibrary/articles/b/558-bazovi-printsipi-ta-elementi-antikoruptionsijnoipolitiki-v-ukrajini.html>
8. Мельник О. В., Руденко М. В. Організаційно-правові основи спеціалізованої антикорупційної прокуратури. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія: «Право». 2016. Вип. 21. С. 173–176. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIPR_2016_21_45
9. Національне агентство з питань запобігання корупції. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/pro-nazk/>
10. Никифоренко Н. А. Запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним з корупцією: дис. ... докт. філософ. 081 – Право. Київ, 2024. 250 с.
11. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України: підручник. 2-ге вид. Київ : Правова єдність, 2010. 428 с.
12. Про вищий антикорупційний суд: Закон України від 07 черв. 2018 р. № 2447-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19#Text>
13. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3781-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12/card4#History>
14. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.
15. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів: Закон України від 10 лист. 2015 р. № 772-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19/print1489058007718601>
16. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18/print>
17. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>
18. Про систему заходів щодо усунення причин та умов, які сприяють злочинним виявам і корупції : Указ Президента України від 09 лют. 2004 р. № 175/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/175/2004>
19. Сазонов В. В. Кримінологічне забезпечення економічної безпеки України: дис. ... док. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2020. 416 с.
20. Телешун Я. С. Клієнтелізм як складова функціонування фінансово-політичних груп. *Політичне життя*. 2017. № 3. С. 79–83
21. Ткаченко Є. В. Основні характеристики політичних посад в органах публічної влади. *Форум права*. 2016. № 2. С. 296–303.
22. Трепак В. М. Теоретико-прикладні проблеми запобігання та протидії корупції в Україні: дис. ... док. юрид. наук. 12.00.08. Львів, 2020. 481 с.

